

איך הצילה אותנו הקרן הקיימת מאקואנטישמיות

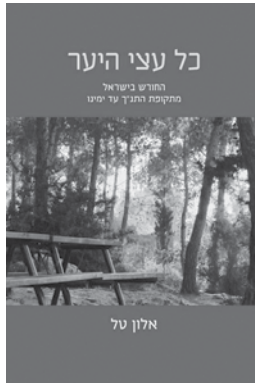
- עם האל הזכר, המופשט, שגירש את אלות הפריזן מן היער - היא שורש הרעה העוברת היום על העולם.

לכשתגיע ה'ביקורת' בדואר, כפי שסניידר הבטיח-איים, תהיה לי תשובה מוחצת. מצאתי אותה בספר השני שהזכרתי. כל עצי היער (הקיבוץ המאוחד 2014), הוא מחקר בהיסטוריה של הייעור בארץ ישראל, מימי התנ"ך ועד ימינו. והוא נכתב בידי אדם שבעצמו הטיח ביקורת במה שנעשה בתחום, עד שלקח אחריות ודאג להיות בין מקבלי ההחלטות. הגוף המייער בארץ הוא כמובן הקרן הקיימת. זו, כידוע, עשתה לא מעט טעויות בדרכה להפוך ארץ מדברית לירוקה. אלון טל מדבר על הטעויות אך גם על הנחישות, הקשיים, המורכבות וההצלחות. השורה האחרונה בספר זה היא בשורה גדולה: מפעל הייעור של הקרן הקיימת הוא הישג חשוב בקנה מידה בינלאומי. לא היה עוד מפעל ייעור כה אינטנסיבי. מן הדוגמה הזאת עשויים ללמוד כל מי שעומדים היום מול השאלה כיצד להציל ארצות שלמות מתהליכי מדבור. וכך קרה שעם התנ"ך - שאולי עיצב את תפיסת העולם חסרת הרגישות לסביבה שבעטיה נכרתו ונכרתים יערות העולם - הוא שיצר גם את תורת הייעור החדשה העשויה להחזיר לכדור את פלומתו הירוקה מווסתת האקלים.

העצים שנטעה קק"ל היו בעיקר אורנים. יודעים שיריהן של לאה גולדברג ושל אסתר ראב על עצים אלה. כאן נתעכב על האורן של אריאל הירשפלד שמערכת היחסים העמוקה והארוכה איתו מומחשת היטב בספרו רשימות על מקום, עם עובד (2002):

"הקרב אל האורן מתכסה שתיקה [---] עוד לפני צילו אתה חש באיזו הוויה אחרת, כמו נוספו לך אזניים אחרות. ועל ידו, אפילו ביום חם מאוד, כשהכל עוד מהביל, תשמע את האיוושה - קול נשימה איטית וארוכה מצמרתו, אין בעולם עוד קול נעים כמו איוושת האורנים, ואין אף עץ ואין אף כלי המנגן כך את הרוח".

גם עצים אחרים היו מקור השראה לשירים. אחרים נביא כאן, בניסיון להבליט בכל פעם אופן אחר של כתיבה על עצים. ונתחיל בשיר של יעקב פייכמן מ'1951 שבוודאי נכתב על אותם יערות קק"ל:

אני יושבת מתחת לאלונים שלי בכליל, לפני על הסלע, המשמש לי שולחן כתיבה מזה עשרים וחמש שנה, שני ספרי אקולוגיה: ספר מאמרים של גארי סניידר שברשותי כבר חמש-עשרה שנה ושטרגמתי פרקים מתוכו, וספר שזה עתה גיליתי במחסני הוצאת הקיבוץ המאוחד והתנפלתי עליו כמוצאת שלל רב: כל עצי היער מאת אלון טל.

יום חורף יפה. הראות מושלמת. בין הסלעים עולה העשב החדש ופנחס שדה לוחש לי את 'שְׁתִי שְׁוֹרֹת לְאַחַר הַגֶּשֶׁם':

"הֵבֵט בְּפֶלֶא וְרֵאָה:
הוֹסִיף אֱלֹהִים עֲלָהּ עַל עֲלָהּ"

הסלעים הלבנים הלחים של התל ממול, זוהרים, זה עתה נמלט מפני שועל יפה זנב. לא ממש נמלט אלא הביט בי מהסס, ורק כעבור כמה דקות החליט להשאיר לי את המקום. ביום כזה אני מרתיחה לי קפה על מדורה קטנה ועם ספל ביד, בוהה בתל ובעמק הזיתים... מחכה לשיר. אבל היום אני לא שקטה ומבקשת למצוא בדחיפות בספר החדש תשובה לשאלה או להאשמה שהוצגה בספר הישן. האשמה שחשבת כי פג תוקפה, אך הנה במייל שקיבלתי אתמול מגארי סניידר הוא מזהיר אותי כי ספרו הבא יקרא 'ביקורת מסורת אברהם'. אני יודעת מהי 'ביקורת' זו, זוהי האשמתנו, חד וחלק, בגרימת המשבר האקולוגי!

מי היה מעלה בדעתו שגם בזה היהודים אשמים?! לטענתו של סניידר התנ"ך הוא שכונן את תפיסת העולם המנותקת מן הטבע של אורח העולם המערבי. לא רק ההוראה "פרו ורבנו... כי לך נתתה", היא הגורם, אלא גם ההיתר שנתן יהושע בן נון לברוא יערות כדי לאפשר את התנחלות השבטים, ובעיקר הציוי לכרות את החורשות שבהן עבדו את העשתורת ואת הבעל.

כאמור טענות אלה הושמעו לפני שנים רבות. אחר כך באו הכנסים הגדולים, שבמהלכם כל דת הגנה על עצמה והוכיחה עד כמה יש בה יסודות אקולוגיים ניתנים לפיתוח. במאמץ להוכיח את חפות היהדות נהגו לצטט בעיקר את הוראת "לעובדה ולשמרה" שנותן האל לאדם בהושיבו אותו בגן עדן.

אולם מסתבר שלא נחה דעתו של סניידר וכל השנים האלה הוא עמל על פיתוח הוכחה מנומקת לטענה כי הדת המונותיאטיסטית

גארי סניידר

שיר ליער

שיר ליער, פה שתלנו
רוננים כעפר דל:

הן עמלנו, התפללנו
כי יגדל, יגדל, יגדל!

כי תשגה בו כל צמרת,
כי תרחב בו כל פארה,
ורוו חרבוני ארץ,
כל חלקה שאוררה!

שיר לחרש כי יפריח
בלשדו את הצחיתה,
ולשיח, כי יצמיח
כל שמה וכל קרחה,
החרוב כי יכבר את
פרי מתקו פה, והארז
ישגשג והלבנה,
ומארז נעש תרן
לצינו הנבנה

[---]

אדם בלתי אם בעיניי-לד. והוא אשר הדליק בכדי האמן להט-
חידות - הלא הוא להט הדברים אשר יהיו לעולם, כי לא יצמחו
פעמיים."

סיפור הזה הוא כמובן רומנטי, אבל הוא תופס את עוצמת
הפגישה החד פעמית העזה של נער עם אילן. וכמו שפיכמן
עצמו אומר ברשימתו 'על הנוף': "האושר הגדול אשר לבנו
ימלא למראה נוף, מקורו לא בזה שנתגלה לפנינו ברגע זה
בלבד, כי אם במה שנרקם בקרבנו מאז ומעולם. בגלותנו את
הנוף אנחנו מגלים את עצמנו, את מולדתנו הנפשית, את מקור
מחבתנו."

ושוב, אף שתפיסה זו היא רומנטית בעליל, עדיין אפשר למצוא
כאן את מה שמשמש בסיס לאקופסיכולוגיה: הרעיון שהאדם
ואדמה, על גידוליה, עשויים מאותם חומרים וכי כל מה שאירע
על פני האדמה השאיר משקעים בגוף וברוח האדם. התעוררותם
של אלה למראה פלאי הטבע היא הסיבה להנאה ולתחושת
הזהדהות שאנו חשים. אי לכך אובדנם של אלה ימנע מאיתנו
טווח שלם של חוויות חיים.

אך לא רק ביער מתרחשים מגעים בין אדם ואילן, גם בעיר.
היום ידוע כי אין זה רצוי שכל האוכלוסייה תחיה בטבע.
יש אף הטוענים כי מקומו של האדם בעיר כדי להניח לטבע
לנפשו. אם כך יש להשקיע באקולוגיה עירונית. כאן שוב
המקום להזכיר כי המילה אויקוס פירושה ארגון הבית. ובכן,
אם מרבית האוכלוסייה חיה בערים, יש לשפר את התנאים
בבית הזה. לדאוג שגם בו ימצאו הזדמנויות לפליאה ולקשר
עמוק עם הבריאה. תפיסה זו עומדת בבסיס פעילותו של "מכון
השל ליצירת מנהיגות סביבתית" שבתל-אביב. והיא שמביאה
לכינון של עמותות לשיקום עצים עירוניים ולנטיעת חדשים.
על עץ בעיר כתב נדב לזיתן:

היום, בניסיון לשכנע כי העצים מצדיקים את קיומם במה שהם
מעניקים לאדם, יש המדברים על חילופי שירותים בין האדם
והטבע. פיכמן לא היה חולם על מינוח כזה, ובכל זאת שירו מונה
את השירותים שהעצים מעניקים לאדם: צל וצינון, עץ לבניית
תרנים לצי (אולי כנגד כל אותם עצים שנכרתו כשהרומאים בנו
את אוניותיהם ואת מפלצת האייל הנוגח), ובהמשך השיר, שלא
הבאתי כאן, מדובר בשירותים של רגיעה ונופש.
ביצירה נוספת שהוא מקדיש לעץ, הפואמה בפרוזה 'האילן'
פיכמן מוסיף את הפן הרוחני בקשרים בין אדם ואילן:

האילן

"בעורנו נער ראה פעם, בשוטטו בין גני הפרבה, בעד חרכי
גדר גבוהה, אילן אחד הדור צמרת ורחב-ענפים שהפליא אותו
באיזה חן ללא-פגם, ללא פחתת, שלא שיער עד אז את מציאותו
בעולם. עיניו דבקו ארוכות בסדנו הזקוף, לִכְבוּ כל בוד, כל עלה
בו. בבואת האילן נראתה לו נבדלת משאר צמחי הגן, כהויה
נבחרת, מעוטרת, שבה הובלט כל חן העולם."

לימים יגדל הנער וינוד בדרכי תבל ובכל אשר יגיע יחפש את
האילן ההוא ולא ימצאנו. כדי להפיג אל געגועיו נעשה האיש
צייר המצייר רק את העץ ההוא. אנשים תמחו "ורק מעטים,
נגועים כמוהו, עמדו על כך כי עץ-פלאים הוא אשר לא יראהו

כלם מצפים ממני לכתב שירים, להתעמל, לשוב ולגדל תלתלים -
ואני טוען שטוב לי ככה, כל עוד בני אומר "יפי, אבא"
כשהוא מצליח להכניס את המוצץ לכיס המכנסים.

וזה באמת קשה,
המוצץ גדול והכיס רווי קפלים.
לפני כמה ימים קטפתי לו שושנה והצבעתי על קפלי עלי הכותרת,
שאינם דומים לדבר, גם לא לאלהים.

השושנה הזו היא הסוד העמק של הטבע! יכול הייתי לומר לו,
אבל שמחתי שלא הוספתי דבר לתחושת הראשוניות.
אפילו על צבע הצבע לא הוספתי מלה.

רק לחוש את השושנה מתפתלת בתוך תוכה,
אגרוף יפי קפוצ ומרכו.

כלם מצפים ממני לכתב שירים ואני מגלה את העולם:
הנה פרח סבא, שכפוי ארץ מתיז את תלתליו, והנה פרח ילד צהב
שבלידה, כשיוצא הירח, מתקפל פנימה בבישנות;

הנה עץ ברז, שאפלו הדבי לא יכול לעקר ממקומו
ורק שריקה של עורב

המחפש את אמו, מרעידה את עליו;
והנה עץ פיקוס, שהוא ירק תמיד ומכסה את כל שדרות העיר -
אז איפה האיקליפטוס, שואל הפשוט בן השנתים, ואני צוחק, אין.
האיקליפטוס בבית שלו, רחוק באוסטרליה אחרי הגלים.

כלם מצפים ממני למלים, אבל אני מגלה בדממה את ריח העולם,

את זהירות הסרפד, את להט השסק המשתוף
ואת הדקירה המתוקה של הרקל הגבוה,

המכאיבה יותר מרמח ברזל או מעט ננעץ בדרך ניר.
כי הלב שלנו עמק, וכמו השושנה הוא רווי סודות,
ולך תנסה להכניס לתוכו מוצץ -

אולי אז תצליח לצעק "יפי, אבא" ולרוץ לזרועותיו,
רטב מאהבה.

בין האתגרים המוצבים בפני שיר אקופואטי מובהק ישנה
הדרישה לחדש גם בצורה, לא לתאר עץ אלא ליצור אותו
על הרף. הניסיונות לכתוב כך מזכירים את 'השיר הקונקרטי'
כששיר על גשם מפזר אותיותיו כטיפות על הנייר. אפרת
מישורי פועלת בתחום הזה. פעם כשניסתה לכתוב על עץ,
קלטה שהשיר צומח על הרף מלמעלה למטה בעוד עץ צומח
מלמטה למעלה! עבודה היתה זו התגלמות אי היתכנות לכתוב
עץ במקום לחיות אותו. ואכן העץ הזה צומח בכיוון ההפוך
לחיים:

לכוד בגמת בטון לוחצת
בעיר ללא שנה ללא עונות שנה
זוהי סביבה עוינת לעץ.

חסרי בית שרגליהם כבדות
נשענים עליו כרי להתגרד ולשתות
ואין הוא יכול להתנגד או למחות.
זוהי סביבה עוינת לעץ, אבל הוא מסתדר.

עוברים ושבים תלשו ממנו את בדיו
ועכשו הם נועצים בגזעו הערים
את המודעות הנואשות שלהם

ואת התקוות הקטנות האלה
מסלקת במהרה יד נעלמה.
אבל את הנעצים שתקעו בו
בולע הגזע כמי שבלע עלבון.

זוהי סביבה עוינת לעץ, אבל הוא מתגבר.

הוא שולח את שרשיו חשופי האצבעות,
עמק מתחת לאספלט ולמדרכות
ומרוה את צמאוונו במי שפכים
שדלפו ממערכת הביוב העירונית
ועלות צמרתו הדלילה ירקה תמיה.

זוהי סביבה עוינת לעץ, אבל הוא לא מותר.

אדרבא, הוא מוסיף כל שנה לקומתו,
השנה עבר את קומת משרדי הבטוח הלאמי,
בעיר ללא שנה, ללא עונות שנה,
בקצב הזה הוא עוד יגביה מעל הבנק הגדול במדינה.

זוהי סביבה עוינת לעץ, אבל הוא מסתדר
זוהי סביבה עוינת לעץ, אבל הוא מתגבר.
הוא מסתדר. הוא מתגבר, הוא לא מותר.

שיר זה יכול היה להיחשב לשיר אנטי־פסטורלי לפי החלוקה
של טארי גיפורד, שמכנה את האקופואטיקה פוסט־פסטורלה.
אנטי פסטורלי פירושו מאמץ לא אמין לא להיות רומנטי. תמיד
נטען כי אל לשירה להפוך לנבואת חורבן כמו רוב השיח בנושא.
השירה אמורה לגעת ברגש על ידי הרעדת כל המיתרים. בעיקר
מיתר היופי והפליאה ותחושת האחוה התשתיתית עם הטבע
ככלל ועם עצים בפרט. זאת עושה שירו של קיר בן משה:

נעמה ארז

*

בהתחלה נעלמו הדרורים
 ובאו המינות
 ואחר כך נעלמו הכוכבים
 ובאו העננים
 ולבסוף נעלמה השמש
 ובא האבדן
 ורק האנשים לא נעלמו.

כל הקיץ

כל הקיץ לא ראיתי שמים כחלים
 עננים הבילים כסו את השמש
 ובלילה, כל לילה, הצלחתי לראות
 את הירח מתמעט ומתמלא
 את ונוס זוהרת בחשך
 ואת זעמו האדם של מרס.
 ואת כל שאר הכוכבים אשר דברו אלי מדי לילה
 כל השנים, לא ראיתי.
 שלוש גרמי שמים.
 ואיה הדבה הקטנה וכוכב הצפון
 ושביל החלב כלו, לאן נעלם בלילה?

*

בארבע בבקר חזרו אלי הכוכבים
 לפני עלות העננים
 הכביש לח וקרירות עומדת באויר
 עוד מעט יכסה האבדן את השמים
 לעוד יום אפר שבו השמש
 הופכת למצרך נדיה.
 מי שזקוק לויטמין די3, רצוי
 שיקח אותו בטפות. לא צריך מרשם.
 בתל אביב הגדולה
 הכבישים שוקקים כמו בניו יורק כמו באמצע היום
 אבל כאן איש אחד רץ ושב בטיילת הריקה.
 החתולים מכרבלים בפנותיהם.
 גם הצפורים ישנות והעטלפים
 מקפלים את כנפיהם להתלות בפנות חשוכות
 לפני עלות היום.

עץ

עץ.	סהם	עץ.
תפוח.		קלי
עלים.		קלי
רק שלדיוהו הפעיקה		
מקנת לרחב		
משפרצת שנה בשנה		
מפרקו אהר, חוזרת על		
צמקה כאפן מקבית		
שבו - כל ענף		
הוא רק תוספת		
לעוד ענף.		
ונבהו הוא רק סכום		
של כמיות שהצטברו		
ענפים דקים שהתחברו		
לענפים עבים,		
שנעמרו מתחת		
למה שנקמה היה		
כמקומם של הכוכבים.		
עץ. סהם עץ.		
קלי תפוח. קלי עלים.		
עץ נטול עץ. עץ בסגנון עץ.		
עץ. שאיננו עץ.		
רק שאיפה לצץ		
עץ. שאיננו גכה -		
רק שאיפה לגכה.		
עץ. שהוא רק הרבה		
ענפים רטוטים		
הצליהם חולקת		
שמש איתה.		

אחרי כל סיעור המוחין הזה אני מנסה לכתוב
 'שיר עץ' אמיתי, חי! אבל,

מרימה את העיניים מן השיר הנכתב...

ופתאום הן

העיניים הבאות משיר

רואות את

השירה

שבכל

ולא יכולות להכיל

עד שהן מתמקדות

בנרקיס אחד מרוטרוני

בנשיקה שבין שתי אבנים.

